

УДК 343

Є.Л. Стрельцов,

доктор юридичних наук, доктор теології, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
зав. кафедри кримінального права Національного університету
«Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Анотація. Розглядаються питання сучасного розвитку об'єктивно необхідного напрямку розвитку українського кримінального права — міжнародне правове регламентування протидії злочинності. Проводиться необхідна диференціація цього напрямку кримінально-правової регламентації. Звертається увага на необхідність обов'язкового погодження положень міжнародного права з постулатами національного права

Ключові слова: кримінальне право галузь публічного права; постулати українського кримінального права; завдання кримінального права; форми міжнародного кримінально-правового співробітництва; криміналізація та декриміналізація

Процеси світової інтеграції, які сьогодні відбуваються, характеризуються не тільки сучасними та майбутніми позитивними наслідками, но і певними негативними явищами, включаючи різні суспільно небезпечні діяння, котрі потребують особливої уваги з боку світової спільноти та кожної держави. Багато з таких діянь визнаються злочинними, що потребує додаткової ретельної уваги з боку кримінального законодавства, практики його застосування та доктринального тлумачення. Це слід забезпечувати не тільки засобами кримінально-правового напрямку, а й взагалі потребує загальнодержавної реакції, тому що злочинність, як відомо, особливо, коли вона набуває систематизованого та організованого характеру, може безпосередньо впли-

нути і на функціонування державного механізму, подальший еволюційний розвиток окремої держави, групи держав, світової державної спільноти. Неврахування цього важливого аспекту розвитку державності призведе до того, і сучасний досвід це підтверджує, що злочинність, в першу чергу організована, прямо погрожує фундаментальним основам державності [1, с. 160, 174]. Отже, українське кримінальне право, яке має своїм традиційним завданням внутрідержавне регламентування протидії злочинності, повинно більш продумано розвивати міжнародно-правовий розвиток такого регламентування. У всякому разі, розвиток цього напрямку потребує не тільки, а, можливо, і не стільки механічного залучання міжнародного та зарубіжного кримінального право-

вого законодавства та концептуальних теоретичних положень, скільки продуманого, погодженого з національними традиціями, удосконалення українського кримінального права.

Безумовно, такий загальний напрямок розвитку кримінального права має свою диференціацію. Це: надання державами допомоги у кримінальних справах, в тому числі і видача злочинців на підставі міжнародно-правових угод; застосування міжнародних угод у разі міжнародно-правової відповідальності держав за вчинення міжнародних правопорушень фізичними особами, винними у скоєнні цих злочинів; визначення в міжнародних угодах складу (складів) злочинів, які загрожують інтересам держави і міжнародного правопорядку; діяльність міжнародних організацій з розробки міжнародних стандартів про правову допомогу та боротьбу з міжнародними злочинами; надання консультативної та науково-технічної допомоги державам у боротьбі зі злочинністю та ін. [2, с. 186]. Так, це дуже важливі напрямки «розподілу» загального напрямку міжнародного правового розвитку кримінального права. Але, підтримуючи такі напрямки розвитку кримінального права, маємо підкреслити, що усі вони мають, на нашу думку, так званий «похідний» характер. Національний кримінально-правовий напрямок у всій своїй сукупності, в тому числі і українське кримінальне право, повинно «входити» в таке співробітництво продумано, і ми на цьому наполягаємо, дотримуючись при цьому низки обов'язкових правил. Саме дотримання таких правил дозволить не стільки «емоційно», скільки виважено та обгрунтовано приєднуватися до міжнародного співробітництва та удосконалення національного права.

Почати потрібно з того, що нагадати: кримінальне право — галузь пу-

блічного права, яка має свої завдання і цілі. При цьому необхідно також враховувати, що відповідні завдання та цілі має і держава, які вона планує вирішити із застосуванням можливостей цього державно-правового заходу, який займає своє вагоме місце в низці суттєвих державних «інструментаріїв». Якщо казати без зайвого «ідеалізму», то завданням кримінального права є покарання особи, винної у вчиненні злочину, з ціллю недопущення (запобігання) вчинення нею нового (нових) злочину у майбутньому. Завданням держави є «заякування» («устрашение») усіх інших осіб за рахунок офіційного оголошення державної заборони щодо вчинення відповідних дій або/та публічної «демонстрації» покарання тих осіб, які вчинили такі дії, з ціллю недопущення (запобігання) саме іншими особами вчинення злочинів. Загальною ціллю кримінального права і держави є мінімізація суспільно небезпечних діянь, які вчиняються (можуть вчинятися) в суспільстві. Реалізувати такий намір, офіційна назва якого «боротьба», «протидія», «контроль» та ін. багато в чому залежить від типу державного устрою, його ідеологічних «багнетів»; від розуміння сутності суспільно небезпечних діянь; від встановлення причин та умов таких діянь; навіть від організаційно-фінансових можливостей держави, але в будь-якому разі, і це є зрозумілим в професійному співтоваристві, дуже складно. Така складність проявляється, не перебільшуючи, на багатьох рівнях. Але, не деталізуючи їх, звернемо увагу, в першу чергу, на ті, які, кажучи образно, потребують можливого та «неможливого» погодження з постулатами вітчизняного кримінального права.

«Сприйняття» положень міжнародного та зарубіжного кримінального

права не слід «ховати» за певні міжнародні терміни. Потрібно розуміти, що це за суттю «не наша» криміналізація певних вчинків, які після політико-правового «сприйняття» стають (повинні стати) не формальними, а саме «природними» нормами вже у національному кримінальному праві, з усіма зрозумілими наслідками: в плані легального тлумачення, в плані практичного застосування, в плані погодження з існуючими законодавчими положеннями, в плані наукових досліджень та ін. Тому питання про те, як «погоджуються» між собою міжнародні, зарубіжні та національні кримінально-правові положення, причому, на рівні основних положень Загальної частини кримінального права, загальних та конкретних положень Особливої частини кримінального права, груп норм, поодиноких норм та інш., потребує свого спеціального дослідження [3]. При цьому потрібно обов'язково враховувати, що існує (може існувати) неоднаковість, а інколи і зрима відмінність основних положень теорії кримінального права, положень кримінального законодавства, правосвідомості, в першу чергу, правників, які досліджують та застосовують положення кримінального права. Така складність може мати різні причини та різні наслідки.

Почнемо з загальних процесів «міжнародної» криміналізації. По-перше, такі складнощі мають змістовний та організаційний характер. Криміналізація, в загальному плані, має певні обов'язкові умови. І якщо на рівні однієї країни їх, умовно кажучи, дотриматися простіше, то на рівні міжнародної спільноти — складніше. Різні за рівнем свого політичного, економічного, соціального розвитку держави, різні за релігійною спрямованістю, ідеологічними основами, вони повинні

прийняти, при безумовному домінуванні в цих процесах «авторитету» розвинутих країн, кримінально-правові норми, які б «влаштовували» усі держави, незважаючи на вказані особливості. Далі, злочинними визнаються діяння, причини та умови яких тою чи іншою мірою «закладені» у конкретному політичному режимі та/або моделі економіки, але, враховуючи рівні розвитку відповідних держав, у одних, де такі «детермінанти» мінімальні, прийняті правові норми набувають певної практики, а у інших — де така протиправна поведінка є «традиційною», прийнятому закону від самого початку надається суто декларативний характер, що, в свою чергу, поруч з усіма іншими негативними наслідками, взагалі ставить під «сумнів» авторитет конкретної держави, що найчастіше ховається за фразою «відсутність політичної волі». Така складність, кажучи вже більш професійно, може бути пов'язана з «непогодженим» визначенням основних ознак діяння, яке закріплюється як злочинне, використанням теорії прецедентного права, з «іншим» використанням основ законодавчої техніки та ін. Але коли все відбувається (може відбуватися), умовно кажучи, «всередині» держави, то може, тою чи іншою мірою, привести до певних проблем, в першу чергу, в правозастосуванні, але все ж може в майбутньому привести до певних уточнень в законодавстві, чому, до речі, ми є свідками.

Водночас, таке положення виглядає значно складнішим, коли до національного законодавства вносять повні або часткові зміни, які ініційовані міжнародним або зарубіжним законодавцем, але які, за низкою вказаних або інших причин, теж можуть створювати відповідні проблеми, які,

як ми розуміємо, виправити в майбутньому практично неможливо. Але, зусилля держав щодо протидії міжнародній злочинності є невідворотною умовою розвитку людської цивілізації, особливо, в сучасних умовах, і потребує професійного сприйняття цих проблем та продуктивного пошуку шляхів їх вирішення [4, с. 18–34]. Саме тому, розуміючи вказані проблеми, потрібно не «рефлексувати», а вважати їх обставинами, які скоріше мають об'єктивну природу, та намагатися, в зв'язку з цим, їх професійно зменшувати, усувати, максимально приводити їх, зберігаючи їх змістовну насиченість, у відповідність до вітчизняних правових постулатів.

В зв'язку з цим складніше виглядає положення, яке, на нашу думку, має вже суб'єктивний характер, коли до національного законодавства не «залучаються» основні положення (основна ідея), сутність, принципи та головні ознаки кримінально-правової заборони відповідних вчинків (процесів), які визначають змістовну характеристику таких вчинків, а «механічно» (без усяких змін) в повному обсязі «відтворюється» текст кримінально-правової норми або основні положення тексту, які вважаються основними у відповідній кримінально-правовій нормі (групі кримінально-правових норм), які прийняті (існують) в зарубіжному або міжнародному законодавстві. У разі такого «копіювання» «іноземні» кримінально-правові заборони можуть, що зазвичай відбувається, «не погоджуватися» з тими основними правовими положеннями, які притаманні відповідній державі або групам держав, та не узгоджуватися з тими принциповими змістовними положеннями, які не тільки напрацьовані протягом багатьох років, а й взагалі вважаються постулатами для

кримінально-правової правотворчості, законодавства, практики, наукових наробок. Це, в свою чергу, може призвести не тільки до абсолютно непродуктивних дій з використанням таких правових приписів, що, безумовно, впливає на відсутність проголошеної результативності у досягненні завдань та цілей, які має кримінальне право, і має держава у конкретному випадку. Це може призвести, і найчастіше призведе, не тільки до втрати «авторитету» кримінального права, а й взагалі появи у суспільстві, на що вище вже зверталась увага, так званого правового нігілізму, скептичного ставлення до організаційно-функціональних можливостей держави. На нашу думку, тут взагалі можна поставити питання: чи є однаковим, не за формальними, а за суто змістовними ознаками, предмет національного та міжнародного кримінального права?

Тенденції певного «непорозуміння» між міжнародним і національним кримінальним правом почали предметно торкатися і тих змін, які в останні роки внесені в українське кримінальне право. Почати такий аналіз слід з відомого принципового твердження про те, що вірне та одноманітне застосування кримінально-правових норм багато в чому не тільки залежить, а й само визначає чіткість у визначенні одного з двох основних, за великим рахунком, понять цієї галузі — злочину. Законодавче визначення злочину — це не тільки так би мовити «технічна» діяльність уповноваженого органу. Визначення злочинного діяння та встановлення покарання за його вчинення — це обов'язок публічної влади, бо саме завдяки цьому влада забороняє певне діяння (групу діянь) під страхом покарання, тим самим визначає ті блага (цінності), які є найбільш важливими, і саме тому вона

ставити їх під кримінально-правову охорону. А коли це так, і ми впевнені, що саме так повинно бути, то, по-перше, під таку охорону повинні бути поставлені реальні блага (цінності) і, по-друге, така охорона, що є не менш важливим, сама по собі повинна бути реальною, тобто повинна бути викладена на «зрозумілій» мові з урахуванням основних «правил» конструювання правових норм, які встановлені у цій державі.

І така, на перший погляд, зрозуміла теза в останні роки, як вище зазначалось, все частіше ставиться під сумнів. Причому, і це потрібно спеціально підкреслити, такі зміни вносяться не завдяки певним значним змінам нормативного матеріалу, а змінами на рівні окремих, не дуже «гучних» за назвою кримінально-правових норм (статей), але які провокують принципів «заколоти» у сталих теоретичних та практичних положеннях національного права. І головним при цьому є, що в таких подіях, на нашу думку, взагалі немає необхідності. Таких прикладів можна навести достатньо, кожен з них заслуговує на свій аналіз.

І це завжди потрібно враховувати з точки зору нашої політико-правової самостійності, з точки зору високого рівня нашої науки, з точки зору нашої традиційної правосвідомості. Ще у 2011 році, на спільній німецько-українській конференції, звертаючись до цієї проблеми, ми спеціально наполягали на тому, що використання положень закордонного та міжнародного права має принципову відмінність у галузях публічного і галузях приватного права. Для галузей публічного права більш притаманна гармонізація, для приватного права — уніфікація. Гармонізація передбачає приведення національного законодавства у таке співвідношення з міжнародними та

зарубіжними правовими актами, коли національні акти за своїм змістом, принципами правового регулювання і результатами, які планується досягти, застосовуючи ці акти, є однорідними з правовими актами зарубіжного та міжнародного співтовариства. Водночас, при уніфікації передбачається приведення національних правових актів в такий стан, коли вони стають ідентичними (повністю), збігаються з нормативними зарубіжними та міжнародними правовими актами. При цьому потрібно враховувати, що найчастіше, аналізуючи такі процеси, кажуть про імплементацію «іноземного» права, але це умовна характеристика такого процесу, який при більш ретельному аналізі завжди повинен мати суто предметне визначення.

Але чому порушуються такі відомі у професійному середовищі правила «співробітництва» між національним, зарубіжним та міжнародним правом, сказати складно. Можна лише припустити, що це відбувається «механічно» і/або з метою спрощення процесу доказування, або ще з якихось подібних мотивів. Але, на нашу думку, такі «схеми» не тільки не «спрощують», а й прямо можуть сприяти, умовно кажучи, порушенню встановлених правил притягнення до кримінальної відповідальності.

Кримінальне право, якщо спробувати диференціювати загальну систему правових галузей, представляє собою, якщо порівнювати його з медичною діяльністю, хірургічну галузь, або правову «хірургію». Воно повинно застосовуватися тільки тоді, коли усі інші заходи впливу на ту чи іншу соціальну «хворобу» вичерпані. Тільки тоді, і ні в якому разі раніше, можлива дія кримінально-правових заходів. І це повинно відбуватися у точному дотриманні відповідних правил.

В іншому випадку скальпель як ефективний хірургічний інструмент може перетворитися, умовно кажучи, у злочинну «зброю». Тому кримінальне право ніколи не слід вважати універсальним засобом, який в змозі подолати (реально вплинути) будь які діяння, які «сьогодні» держава, фахівці вважають суспільно небезпечними. В інших випадках може скластися певна тенденція, яка нам відома з недалекої історії. Потрібно тільки почати такі дії, а потім вже виникають наступні запитання/ствердження: а чому кримінальну відповідальність встановлено тільки за такі дії? Є ще дії, наявність котрих як злочинних складно довести; нехай сам доводить свою невинуватість, а не зможе, то притягнемо до кримінальної відповідальності. Для якого державного устрою характерний такий підхід?

Кажучи про цю, на перший погляд, локальну проблему, звернемо увагу на два дуже важливі, навіть принципові положення. Так, декілька разів у цій статті ми зазначили, що в змісті та інших основних характеристиках кримінального права, прямо чи опосередковано, проявляється сутність відповідного державного утворення. Наявність такого, образно кажучи, взаємозв'язку між державою та кримінальним правом підкреслює, що концептуальні мож-

ливості реформування кримінального права можливо «розрахувати», тільки уявляючи основні змістовні та організаційні напрямки реформування української державності. Без розуміння чіткої сутності реформування нашої державності неможливо, на нашу думку, планувати основні напрямки реформування кримінального права. Тому стратегічні реформи в цьому напрямку наразі неможливі, а тактичні — необхідні. Кажучи про таку реформу кримінального права, сутність якої не до кінця визначена, але об'єктивна необхідність якої існує, слід мати на увазі, що для її реалізації потрібно повною мірою використати можливості української науки кримінального права, яка, на нашу думку, повинна звернутися зараз не стільки до «романтичної», скільки до комплексної прагматичної концепції реформування українського кримінального права в умовах складних процесів загальної інтеграції та національної самобутності. Саме дотримуючись таких правил, ми зможемо найбільш якісно застосувати положення міжнародного права, зберігаючи при цьому сталі традиції національного кримінального права, і тоді ми матиме необхідну впевненість у якісному міжнародно-правовому напрямку розвитку українського кримінального права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нигматуллин Р.В. Сотрудничество государств в борьбе с преступлениями международного характера в XX — начале XXI века (историко-правовой аспект): дис. ... д.ю.н.: 12.00.01 / Нигматуллин Ришат Вахидович. — М., 2007. — 450 с.
2. Столярский О. Генезис международного правового сотрудничества государств в борьбе с преступностью // Национальный юридический журнал: теория и практика, 2015, февраль, № 2, с. 186-192
3. Стрельцов Є.Л. Складні сучасні процеси інтеграції міжнародного, зарубіжного та національного законодавства // Вісник криминологічної асоціації кримінального права. Збірник наукових праць, № 1 (12), 2016, с. 42-53.
4. Проблеми адаптації законодавства України у сфері протидії злочинності до законодавства Європейського Союзу: Монографія. За заг. ред. О.Ю. Шостко. Х.: Право, 2013. — 256 с.

E. Streltsov

International legal development of criminal law.

Summary. Criminal law is a branch of public law that has its own goals and objectives. At the same time, it is also necessary to take into account that government has appropriate tasks and goals, which it plans to accomplish through a number of “tools”, including capabilities of criminal law. Based on this statement, it should be highlighted that a criminal law task is to punish the person guilty of committing a crime in order to prevent the commission of a new crime in the future. The task of the state is to “intimidate” not only a specific offender, but also all individuals through the officially declared ban on relevant actions and / or punishment of persons who committed such actions, with the aim of preventing others from committing crimes. The common goal of criminal law and the state is to minimize dangerous acts. Implementation of such an intention, the official name of which is “struggle”, “counteraction”, “control”, etc., depends largely on the type of government and its ideological “bayonets”; on the understanding of the essence of socially dangerous acts; on the identification of causes and conditions of such actions; even on the organizational and financial capabilities of the state. Achievement of harmonization of international law, foreign criminal law and postulates of national criminal law is seen as one of the priorities of the development of international legal regulation of crime counteraction.

Keywords: criminal law; branch of public law; postulates of Ukrainian criminal law; tasks of criminal law; forms of international criminal legal cooperation; criminalization and decriminalization.

